

İLM-İ BELÂGAT-LA RHÉTORIQUE VE MEBÂNİ'L-İNŞÂ ADLI ESERLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Mustafa KILIÇ*

Öz

Güzel ve etkili konuşma yollarını öğreten belâgatın Türk edebiyatındaki en olgun örnekleri Tanzimat'tan sonra görülür. Hem toplumsal hem kültürel anlamda yenilikler devri olan Tanzimat'la birlikte, açılan yeni okullarda Arapça kitaplar yerine Türkçe kitaplar okutulmaya başlanır. Edebiyatta da bu yeni anlayışın izleri büyük ölçüde hissedilir ve eski belâgat anlayışı değişmeye başlar. Genel olarak edebiyatın pek çok alanında olduğu gibi, belâgat sahasında da Batılı müellifleri takip etme yoluna gidilir. İşte Süleyman Paşa *Mebâni'l-İnşâ* ile bu yolda ilk adımı atan Türk müellifidir. Ardından Münif Paşa, *İlm-i Belâgat-La Rhétorique* adlı eseriyle Batı retorikini, Türk edebiyatı nazariyesine uygulamaya çalışır.

Bu makalede, Türk edebiyatı nazariyat çalışmaları arasında Batılı kaynaklardan yararlanılan ilk eserler olması sebebiyle *İlm-i Belâgat-La Rhétorique* ve *Mebâni'l-İnşâ* adlı eserler karşılaştırılacak ve hemen hemen aynı dönemin ürünleri olan bu iki kitabın benzer ve farklı yönleri ele alınacaktır. Konuların tasnifi, muhteva, örnek metinler vb. konularda yapılacak olan karşılaştırmalarla Türk edebiyatında belâgat anlayışının ne ölçüde bir değişim yaşadığı gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: belâgat, retorik, *İlm-i Belâgat*, *Mebâni'l-İnşâ*, Tanzimat

COMPARISON OF WORKS NAMED 'İLM-İ BELÂGAT-LA RHÉTORIQUE AND MEBÂNİ'L-İNŞÂ

Abstract

The most mature examples of rhetoric Turkish literature which teaches beautiful and effective ways of speaking are seen after the Tanzimat. Together with the Tanzimat, which is revolutionary in both social and cultural sense, in the newly opened schools, Turkish books are started to be read instead of Arabic books. The traces of this new understanding in literature are also seen in great measure and understanding of old rhetoric begins to change. As it is in many fields of literature in general, Western writers are followed in the rhetoric. That's way, Süleyman Pasha, a Turkish philosopher who took the first step on this path *Mebâni'l-İnşâ*. Then Münif Paşa tries to apply his Western rhetoric to the theory of Turkish literature with his work *İlm-i Belâgat-La Rhétorique*.

Among the works on the theory of Turkish literature in this article, the works of *İlm-i Belâgat-La Rhétorique* and *Mebâni'l-İnşâ* will be compared because it is the first works from western sources, similar and different aspects of these two books which are products of almost the same period will be discussed. Together with the classifications of the subjects, the content, the sample texts and similar comparisons to be made, it will be tried to show how much the literary mentality has changed in Turkish Literature.

Key Words: eloquence, rhetoric, *İlm-i Belâgat*, *Mebâni'l-İnşâ*, Tanzimat.

* Gazi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı ABD Yüksek Lisans Öğrencisi,
mustafa.kilic@gazi.edu.tr

Giriş

“Belega” (بلغ) kökünden “ulaştı, nihayete erdi, idrâk etti” (Bilgegil 1989: 21; Saraç 2004: 33) anlamlarına gelen belâgat bir edebiyat terimi olarak; sözün yerinde ve zamanında ifade edilmesi, söz hünerlerini kullanma sanatı veya bu sanatı inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlanır (Karataş 2001: 78; Olgun 1994: 25; Püsküllüoğlu 1996: 232; Kestelli 2000: 41). Tüm bu tanımlamaların ortak noktası söz ve sözün güzel bir şekilde ifade edilmesidir. Bu bağlamda belâgat hem konuşma ve yazma kurallarını inceleyen bir bilim dalı hem de bir sanattır.

Retorik ise köken olarak Yunanca bir kelimedir. Sözlüklerde retorik; güzel söz söyleme, hitabet sanatı ve bu sanatları inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlanmıştır (Korkmaz 1992: 185; Karataş 2001: 345; Altınörs 2000: 66). Görüldüğü üzere belâgat ve retorik tanımları büyük ölçüde benzerlik gösterir. Aralarında başka hususlarda da benzerlik olmasına rağmen, ortaya çıkışları ve amaçları farklı olduğu için, bu iki kelime anlam bakımından tam olarak birbirini karşılamaz.

1. Belâgat ve Retoriğin Tarihçesi

Belâgat, İslâmiyet öncesi dönemde Arap edebiyatında ortaya çıkmıştır ve Kurân-ı Kerîm'in nüzulünden sonra bağımsız bir ilim olma özelliği kazanmıştır. İlk belâgat

çalışmaları Kurân'ın icazını (az sözle çok şey söyleme) anlama çabalarıyla olmuştur. Arap müellifleri, belâgat sahasında hem Türk edebiyatı hem de dünya edebiyatını etkisinde bırakacak eserler yazmışlardır.

Retorik ise Antik Çağ'da insanların mahkeme önünde kendilerini savunma amaçlı kullandıkları bir yöntem olarak ortaya çıkar. Mahkeme önünde jüriyi etkilemek amacıyla, ikna hünerlerini gösterme bilgisi olan retorik, sonraki dönemlerde Antik toplumun her alanında kendisini hissettirir. Bu ilim dalı Aristo tarafından sistemleştirilmiştir ve bugün bile Batı retoriğinin en büyük kaynakları arasında Aristo ve onun Retorik adlı eseri gösterilmektedir.

Türk edebiyatında belâgat çalışmalarını İslâmiyetten önceki devirlere indirmek eldeki verilere göre olanaksızdır. Arapça'nın o dönemde ilim dili olması sebebiyle Türk âlimlerin bu yöndeki çalışmaları da Arapça olmuştur. Bundan dolayı Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluları döneminde belâgat alanında Türkçe yazılmış bir eserden söz edemeyiz (Yetiş 1992: 384).

Türklerin belâgat çalışmaları tercüme faaliyetleriyle başlar. Ancak bu tercümelere rağmen Türkler asırlarca belâgat konusundaki kitapları Arapça asıllarından okumuşlardır. Medreselerde ders kitabı

olarak Sekkâki'nin *Miftâhu'l-Ulûm*, Kazvîni'nin *Telhisü'l-Miftâh*, Teftâzânî'nin *Mutavvel'i* okutulmuştur (Yetiş 1992:384).

Tanzimatla birlikte her alanda görülen yenilik arayışları, edebiyat teorisi ve nazariyesi alanında da kendini hissettirir. Türk edebiyatında belâgat Tanzimat'la beraber bir dönüm noktası yaşamıştır. Batılı tarzdaki gelişmelere paralel olarak belâgat de kendisine yeni bir rota çizmiş, Avrupaî tarzda okulların açılıp, öğretim programlarına belâgatin dahil olması bu hususta birtakım yeni arayışların kapısını aralamıştır. O döneme kadar eğitimde medreselerin üstlendiği rolü artık açılan yeni okullar devralmıştır.

Tanzimat'tan sonra Arapça'nın etkisi büyük ölçüde azalırken, Fransızca bir ilim dili olarak ortaya çıkmaya başlar. Yeni açılan okullardaki öğrenciler Arapça'ya hâkim olmadıkları için, önceleri Arapça asıllarından okutulan belâgat kitaplarının bu dönemde okutulması güçleşmiştir. Bu durumda Türkçe belâgat kitaplarının yazılmasına ihtiyaç duyulur (Yetiş 1992: 385).

Bu dönemde Türkçe yazılmış belâgat ve edebiyat nazariyesi hakkındaki çalışmaların önceki dönemlere göre arttığı görülmektedir. Bu çalışmaların ortak tarafı pek çoğunun bir ders kitabı olarak okutulması ve bazılarının tamamlanmamış olmasıdır.

Tanzimatla beraber belâgat iki yönlü bir anlayışla devam eder. Bunların ilki klâsik belâgat anlayışını devam ettirenler; ikincisi ise batı retoriğini benimseyenlerdir. Bu ikili anlayışın bir sentezi durumunda eski belâgat anlayışından hareketle yeni, millî bir belâgat oluşturmaya çalışanlar da olmuştur.

2. *İlm-i Belâgat-La Rhétorique ve Mebâni'l-İnşâ*

İlm-i Belâgat-la Rhétorique, Münif Paşa'nın ders notlarından oluşan ve son bölümü eksik olan küçük bir risaledir. Yazma metnin hiçbir yerinde ne zaman yazıldığına dair bir kayıt olmadığı için, kesin olarak hangi tarihte yazıldığı bilinmemektedir. Ancak, "Münif Paşa, Mekteb-i Hukuk'ta ikinci maarif nazırlığı döneminde (18 Nisan 1878-12 Eylül 1880) dersler vermiştir. Eser bu derslerin notu olduğuna göre, 1870'li yılların sonlarında yazılmış olmalıdır" (Budak 2014: 339).

Tanzimatla birlikte Batı'ya yönelen aydınlar arasında Münif Paşa önemli bir konumdadır. Hem Batılı müelliflerden yaptığı tercümelerle hem de eserlerinde Batılı kaynaklara büyük ölçüde yer vermesiyle Türk edebiyatına yeni bir çehre kazandırmıştır. *İlm-i Belâgat* adındaki bu kitap da tamamen Batı retoriğini anlatmaktadır. Münif Paşa bu eserinde doğu belâgatine dair ufak tefek bilgiler verse de, asıl anlatmak istediği Aristo'nun sınırlarını çizdiği Batı retoriğidir.

Süleyman Paşa'nın *Mebâni'l-İnşâ* isimli eseri de “edebiyat nazariyesi sahasında batıya açılan ilk kitap” (Yetiş 2006:162) olarak ünlenmiştir. Türk edebiyatında o güne kadar yapılan edebiyat nazariyâtı alanındaki çalışmalarda Batılı müelliflerin eserleri kaynak olarak kullanılmamıştır. Süleyman Paşa, Fransız yazar Émile Lefranc'ın eserlerinden yararlanarak *Mebâni'l-İnşâ*'yı kaleme alır ve böylece Türk edebiyatı belâgat sahasında “dokuz asırlık gelenek kırılır” (Yetiş 1992: 385).

3. *İlm-i Belâgat* ve *Mebâni'l-İnşâ*'nın Karşılaştırılması¹

Münif Paşa ve Süleyman Paşa'nın belâgate dair eserleri klâsik belâgat anlayışının dışında yazılmıştır. Münif Paşa eserinin ismine “*İlm-i Belâgat*” demiştir ancak hemen bu başlığın altına kırmızı mürekkeple “*La Rhétorique*” ibaresini eklemiş ve böylece farklı bir şeyler söyleceğini önceden sezdirmiştir.

Süleyman Paşa'nın eserinin başlığında belâgat kelimesi yoktur. “*Mebâni'l-İnşâ*” yani “İnşanın Temelleri” adındaki bu eser

¹ Karşılaştırma yapılırken, *İlm-i Belâgat*'ten verilen örneklerde parantez içinde, asıl metindeki sayfa numaraları gösterilmiştir. *Mebâni'l-İnşâ*'dan verilen örnekler için ise parantezde yer alan ilk numara, esas metnin sayfa numarası; diğeri bu eser üzerinde yapılan çalışmanın sayfa numarasıdır. *Mebâni'l-İnşâ* hakkında yapılan çalışmalar kaynakça bölümünde gösterilmiştir. Karşılaştırmada *Mebâni'l-İnşâ*'nın yalnızca birinci cildi kullanılmıştır. İkinci cilt eski belâgat anlayışını yansıttığı için karşılaştırmada kullanılmamıştır. Ayrıca parantez içlerinde, *Mebâni'l-İnşâ* için M.İ.; *İlm-i Belâgat* için İ.B. kısaltmaları kullanılmıştır.

de henüz içeriğine bakılmaksızın farklı bir konuda yazıldığını hissettirmektedir. Her iki eserin de en belirgin ortak yönü, o güne kadarki belâgat kitaplarında olmayan bilgileri içermeleridir.

3.1. İki Eser Arasındaki Benzer Hususlar

İlm-i Belâgat ve *Mebâni'l-İnşâ* arasında büyük benzerlikler yoktur. Yukarıda da söylediğimiz gibi en büyük benzerlik her iki eserin de batılı kaynaklardan bir ölçüde yararlanmış olmasıdır. Ancak bu eserlerin içeriğinde ayrıntılı bir inceleme yapılınca ortak olan bazı hususların olduğu göze çarpar. Özellikle verilen örnekler bu konuda aydınlatıcıdır.

İki müellif de farklı başlıklar altında bazen aynı konuyu işlemişlerdir. Ancak hem bu konuların eserdeki konumu hem de kullanılan terimler farklıdır. Terimlerin birbirinden farklı olmasının yanısıra bu eserlerde -özellikle *Mebâni'l-İnşâ*'da- terimlerin tam anlamıyla yerleşmediği söylenebilir. Süleyman Paşa Batılı kaynaklardan derlediği terimleri, Türk edebiyatı nazariyât çalışmalarına tatbik eden ilk müellif olduğu için bu konuda terim sıkıntısının yaşanması oldukça doğaldır. Ayrıca bu iki eserde muhteva yönünden de bir dağınıklık söz konusudur. Kazım Yetiş'e göre, okullarda ders kitabı olarak okutulmak üzere yazılan bu eserlerin “belâgat kitabı” olmak gibi endişeleri yoktur. Bu sebeple de bu eserleri birtakım

edebî bilgileri içeren kitaplar olarak değerlendirilmek mümkündür (1996: 26). Terimlerinin tam anlamıyla oturmamış olması ve içeriklerinin dağınık olması da bu gerekçelerle açıklanabilir.

Klâsik belâgat kitaplarında çoğunlukla giriş niteliğindeki mukaddime bölümünde

fesâhat ve belâgatin tanımları yapılır, ardından ilm-i meânî, ilm-i beyân ve ilm-i bedî bölümleri için ayrı birer başlık açılır ve altbaşlıklarda da konuyla alakalı bilgiler verilir, bunlar örneklendirilir. *İlm-i Belâgat* ve *Mebâni'l-İnşâ*'da böyle bir tasnife rastlanmaz. Her iki eserin muhtevaya dair genel bölümleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 1: İki Eserdeki Genel Konu Tasnifleri

MEBÂNİ'L-İNŞÂ	İLM-İ BELÂGAT
1. Kelime ve Kelâm	1. Tasavvur (İnvention)
2- Havâss-ı Kelâm	2. Tertip (Disposition)
3- Şerâ'it-i Kelâm	3. Beyân (Élocution)
4- Hakikat ve Mecâz	4. Fiil (Action)
5-Fesâhat-Belâgat	
6. Terkîb	
7- Erkân-ı Kitâbet	

Mebâni'l-İnşâ'nın yukarıdaki tabloda verilen bölümlerinden beşincisi olan “*Fesâhat-Belâgat-İlm-i Kelâm*” bölümünde anlatılanlar aslında Münif Paşa'nın eser boyunca anlattıklarının bir özeti mahiyetindedir. Şöyle ki Münif Paşa'nın eseri zaten tümüyle batı retoriğini anlatan bir eserdir. Üstteki tabloda belirtilen tasnif de batılı retorik anlayışına ait bir tasniftir. Süleyman Paşa'nın eserinde de batı retoriğine ait bölüm “*Fasl-ı Hâmis*”de “*İlm-i Kelâm*” bölümünde anlatılmıştır. Süleyman Paşa'nın “*İlm-i Kelâm*” dediği “*La Rhétorique*”in karşılığıdır (Yetiş 2006: 167). Yani Süleyman

Paşa, İlm-i Kelâm'ın bölümlerini sayarak, retoriğin tasavvur, tertib, beyân ve fiil bölümlerini sıralamış olur:

“*Hatîb söyleceği şeyi bulmak ve ne madde üzerine takrîr edeceğini tasarlamak iktiza eder ki işte bu buluşa vicdân u kârihâ denir. Bادهu söyleceği kelâma bir nizâm verme lâzım gelir ki buna da hüsn-i tertîb tâbîr olunur. Sonra o denilecek lakırtıya bir tarz ve üslûb ittihâzı lâzımdır ki ana da sûret-i takrîr itlâk edilir ve nihâyet bir nev sıra ve hareket ile ifâde-i kelâm*”

iktizâ eder ki ana da hâl ve tarz
tesmiye kılınır.”(M.İ, s. 74/122)

Aşağıdaki tabloda bu anlatılanlar özet olarak verilmiştir. Görüldüğü üzere

Mebâni'l-İnşâ'daki kelâm ilminin bölümleriyle batı retoriğinin bölümleri, dolayısıyla Münif Paşa'nın *İlm-i Belâgat* adlı eserinin tasnifi aynıdır.

Tablo2: İlm-i Kelâm'ın Bölümleriyle Batı Retoriğinin Bölümlerinin Benzerliği

<i>Mebâni'l-İnşâ'da İlm-i Kelâm'ın Aksâmı</i>	<i>Batı Retoriğinin Genel Bölümleri</i>
Vicdân ve Kârihâ	Tasavvur (Invention)
Hüsn-i Tertîb	Tertîb (Disposition)
Sûret-i Takrîr	Beyân (Élocution)
Hâl ve Tarz	Fiil (Action)

İlm-i Belâgat ve *Mebâni'l-İnşâ*'da verilen bazı örnekler birbirine benzemektedir. Hatta *Tercüme-i Telemak*'tan nakledilen bir bölüm her ikisinde de aynıdır. *İlm-i Belâgat*'te “tasavvur” bölümünün bir alt başlığı olan “fiiliyat” kısmında “fiiliyatın tadâdı” açıklandıktan sonra “târif-i mufassal” örneği olarak *Tercüme-i Telemak*'tan bir bölüm verilir. *Mebâni'l-İnşâ*'da ise “fasl-ı sâdis” başlığı altında “terkîb” anlatılır ve terkinin ilk bölümü olarak “tavsîf” gösterilir. *İlm-i Belâgat*'ta “tarif”, *Mebâni'l-İnşâ*'da “tavsif” olarak tanımlanan bu iki kelimenin anlamları birbirine yakındır. Tarif ya da tavsif; bir durumu ya da nesneyi ayrıntılarıyla, niteleyerek anlatmadır.

İlm-i Belâgat'te verilen örneğin bir kısmı:

“Bu mağara bir büyük kayanın
bağrında oyulmuş, ve sim ü
zerden direkler ve heykeller
yerine derûnuna envâ-ı asdâf (...)
mahsûl-dâr ağaçlar ile müzeyyen
ü mamûr olup erbâb-ı temâşâya
bir bağ-ı cesîm-i sabâ-mukîm
görünür idi.” (İ.B. s.10-11).

Mebâni'l-İnşâ'da verilen örneğin bir kısmı:

“Bu gâr bir büyük kayanın
bağrında oyulmuş ve zeheb ü
fudda ve amûd u heykel ve
mermer yerine derûnu sadef ve
emsâli (...) dîde-i erbâb-ı
temâşâya bir bâğ-ı cesîm-i sabâ-

mukîm görünürdü.” (M.İ. s.140-141/161-162).

Yukarıda görüldüğü üzere *Terceme-i Telemak*'tan alıntılanan bölümün giriş cümlesi de bitiş cümlesi de her iki eserde aynıdır. Sadece tercüme farkları vardır.

Bunun dışında nazım örnekleri ve eserlerinden alıntı yapılan şairler birebir uyuşmasa da Nâbî'yi her iki müellifin de ortak olarak kullandığını görüyoruz. Zaten Münif Paşa'nın çok az kullandığı nazım örneklerinin çoğunluğu Nabî'ye aittir.¹ Süleyman Paşa en çok Nefî'den örnekler verse de Nabî'den verdiği örneklerin sayısı da az değildir.²

Belâgat, konu tasnifi ve terimlerinin tanımlanması hususunda klâsik mantık ilkelerine bağlıdır (Orak 2011: 224). *İlm-i Belâgat* ve *Mebâni'l-İnşâ*'nın da bazı bölümleri mantık bilimine ait konulara ayrılmıştır.

İlm-i Belâgat'in ilk bölümü olan “tasavvur”un “istidlâl” bahsinde kıyas hakkında yapılan değerlendirmeler ile *Mebâni'l-İnşâ*'daki “fesâhat ve belâgat” başlığı altında “akyise ve edille” bölümü ele aldığı konular bakımından benzerlik gösterir. Her ikisinde de belâgat ya da retoriğin kullanımında önemli bir yere sahip olan ‘ikna’ ve bir ikna vasıtası olan ‘kıyas’

¹ *İlm-i Belâgat*'te Nâbî'ye ait toplam 5 beyit vardır.

² *Mebâni'l-İnşâ*'da birinci ciltte Nâbî'ye ait toplam 23 beyit, ikinci ciltte ise 11 beyit vardır.

hakkında bazı düşüncelere yer verilir. Münif Paşa, “istidlâl”i belâgat ilminin üçüncü bölümü olarak verir:

“İlm-i belâgatın üçüncü kısmı istidlâldir ki müsteimin ne hüsn-i nazarını isticlâb ve ne de heveslerini tevcîh daiyye-sindedir. Bunun maksadı mücerred isbât-ı müddeâ ve iknâ-ı müsteimdir. Bu o kadar mühimdir ki (Aristo) ilm-i belâgata dâir kitâbında fenn-i münâzarayı ilm-i iknâ'nın yanî belâgatın esâsı itibâr etmiştir. Bu feylesofun reyine göre belîğ olmak isbât-ı müddeâ tarîkini bilmektir. Tabîr-i digerle belâgat mücerred isbât-ı müddeâdan ibârettir.” (İ.B. s.33).

Münif Paşa'ya göre istidlâlin tek amacı iddia edilen hususun ispatı ve dinleyenlerin ikna edilmesidir. İstidlâlin daima kıyas yoluyla olduğunu söyleyen Münif Paşa; *kıyas-ı mantıkî, kıyas-ı muhtasar, kıyas-ı tam, kıyas-ı nâkıs, misal, burhân-ı zülkarneyn, burhân-ı müselsel* gibi kıyasla ilgili terimleri açıklar ve örneklendirir.

Süleyman Paşa'da da kıyas konusundaki bu hususlar benzerdir. “*Aksiye ve Edille*” (kıyaslar ve deliller) başlığı altında kıyas, hususî ve umûmî olarak ikiye ayrılır ve husûsî kıyas da kendi arasında üç bölümdür:

kıyas-ı hamlî, kıyas-ı matvî ve kıyas-ı mukassem'dir. (M.İ. s. 75-77/122-124)

Her iki eserde de mantık terimleri olan kübrâ, suğrâ ve netîceden bahsedilmiştir ve örnekler üzerinden bu üç kaziye (önerme) açıklanmıştır. Münif Paşa'ya göre eylemi başlatan önermeye kübrâ, vasita olana suğrâ ve sonuca ise netîce denir. “İşte bu üç kaziyeden mübtedâ-i hareket olan birincisine “kübrâ” denilir. Vâsita olana da “suğrâ” üçüncüsüne dahı “netîce” tesmiye olunur ve bunların mecmûna kıyâs itlâk olunur.” Bu üç önerme için şu örnek verilir: “İlim insana fâidelidir” önermesi kübrâ, “İnsan kendi hakkında fâideli olan şeyi aramalıdır” önermesi suğrâ ve “İnsan tâlib-i ilm olmalıdır” ise netîcedir. Bunun tamamına ise kıyas adı verilir. (İ.B. s.34)

Süleyman Paşa'da da aynı mantıkla bu üç önerme açıklanır. “Bizi tesîd eden husûsâtı sevmelidir” önermesi kübrâ, “mâdem ki fazîlet bizi tesîd eder” önermesi suğrâ, “imdi fazîleti sevmelidir.” önermesi ise netîcedir (M.İ. s.75/122). Süleyman Paşa bu üç önermenin (kübrâ, suğrâ ve netîce) bulunduğu kıyasa *kıyas-ı hamlî*; Münif Paşa ise *kıyas-ı mantikî* ya da *kıyas-ı tâm* adını verir.

İlm-i Belâgat'te “burhân-ı zülkarneyn” adındaki bölümle; *Mebâni'l-İnşâ*'daki “kıyas-ı mukassem” bölümü birbirine benzerdir. Münif Paşa, burhân-ı zülkarneyn'i “başka başka iki delil” olarak tanımlar ve bunu çift

tarafli bir baltaya benzetir: “Bu gûyâ iki ağızlı bir baltadır ki iki tarafından darb eder.”(İ.B. s.39).

Süleyman Paşa'nın kıyas-ı mukassem'i de buna benzemektedir: “birinci nev kıyasdan iki tanesinin ittihâdıdır” (M.İ. s.76/123) diye tanımladığı bu kıyas türünün, *İlm-i Belâgat*'teki “burhân-ı zülkarneyn” ile asıl benzerliği verilen örneklerden anlaşılır.

İlm-i Belâgat'teki örnekte, yabancıların girmesini engellemek için sınırda bekleyen bir asker ya dikkatsizlikle ya da bilerek (sınırı aşan kişinin yaşlı olduğunu görüp) girmesine müsaade ettiği için mahkemede “burhân-ı zülkarneyn” ile yargılanır. Bu iki durumda da asker bir kabahat işlediği gerekçesiyle cezaya mahkum olur (İ.B. s.39).

Mebâni'l-İnşâ'daki örnekte de, savaş esnasında kendi mevkisine düşmanın geçtiğini gören bir komutan, askere dönüp “sen mevkinde değildin bu durumda hainlik ettin, eğer mevkindeysen de nizama uymadın” diyerek onu iki tarafli bir delille cezaya mahkum eder (M.İ. s.76/123). Örneklerdeki benzerlikten görüldüğü üzere her iki eserde de bahsedilen kıyas türü aslında aynıdır ancak bunlara verilen isimler farklıdır.

İlm-i Belâgat'in ikinci bölümü olarak verilen “Tertîb” bahsiyle *Mebâni'l-İnşâ*'daki “Hüsn-i Tertîb” bahsi birebir örtüşmektedir. *İlm-i Belâgat*'te tertîb için: “Efkâr ve tasavvurât

hazırlanıkdâ onlar ne nizâm ve ne tertîb üzere beyân olunmak lâzım ise ona karar verilmek iktizâ eder. Bu nizâm ve tertîb her şey için lâbüdd olan anâsırdan birisidir” (İ.B. s.43) denir.

Mebâni’l-İnşâ’da ise tertîb: “nutkun hâvî oldığı eczâ ile sûret-i tanzîminden ve sâniyen usûl ve havâss-ı mühimmesinden bahseder.” (M.İ. s.86/129) diye tanımlanır. Burada asıl

benzerlik tertîbin bölümlerini sıralarken görülür. Münif Paşa, tertibin şairlerden çok hatiplerin işine yaradığını söyler ve makalenin tesirli olmasını fikirlerin tertibiyle olacağını belirtir (İ.B. s.43).

Süleyman Paşa da İlm-i Kelâm’ın bölümleri arasında saydığı Hüsni Tertîb’i hatipler açısından ele alır. İki eserde yer alan tertibin bölümleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3: Tertibin Bölümleri

MEBÂNİ’L-İNŞÂ (Hüsni Tertîb)	İLM-İ BELÂGAT (Tertîb)
1. Mukaddime	1. Mukaddime/Medhal (Exorde)
2. Beyân	2. Beyân/Bast-ı Makal
3. Sûret-i İfâde	3. Cerh ve İbtâl (Refutation)
4. Kabul veya İsbât	4. Takviyyet ve Te’yîd (Confirmation)
5. Redd	5. Hâtîme (Conclusion)
6. Netîce	

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere tertibin bölümleri her iki eserde de hemen hemen aynıdır. Süleyman Paşa 6 başlıkta, Münif Paşa ise 5 başlıkta ele alır. İlk iki ve son bölümleri tamamen aynıdır.

Her iki eserde de yine “Tertîb” bahsinin devamı niteliğinde, bir makalede ya da nutukta olması gereken tertip kuralları sıralanmıştır. İlm-i Belâgat’te “Her Türlü Mebâhîsde İstimâl Olunur Tertîb Kavâidi” (İ.B. s.53); Mebâni’l-İnşâ’da da “Nutkun Usûl

ve Havâss-ı Mühimmesi” (M.İ. s.101/138) başlığı altında bir konuşma metninde olması gerek tertip özelliklerinden bahsedilir.

İlm-i Belâgat’te tertip konusunda anlatılan önceki konular hatiplere ait tertip kurallarıdır. Münif Paşa bu kuralların alanını daha da genişletip, sadece hatiplerin nutuklarında değil her türlü bahiste kullanılabileceğini söyler: “Tertîb-i makbûl olmak ve müsteimin rağbetini celb etmek

için üç şart lâzımdır.” diyen Münif Paşa bunları: “Evvelâ, mevzû-ı bahsin vahdeti (yanî öyle karışık şey söylememek)”, “Sâniyâ, cüzlerin mütemâyiz olması” ve “Sâlisâ, tederîcî olmasıdır.” diye üçe ayırır. Hangi tür metin olursa olsun bu şartlara uymanın zorunlu olduğu belirtilir (İ.B. s.53). Mebâni'l-İnşâ'da “Nutkun usûl ve vâdisinde hüsn ü tarâvet bulunmak için hakikat, açıklık, âdîlik, ibzâr ve basitlik bulunmalıdır.” (M.İ. s.101/138) denir. Yani Süleyman Paşa da bir konuşmada bulunması gereken nitelikleri gerçeklik, açıklık, sıradanlık, basitlik, olarak sıralar.

İlm-i Belâgat'in “Tertîb” bahsinde Münif Paşa tertibin nerelerde olması gerektiğini açıklar ve örnek olarak tiyatro oyunlarında da tertibin yer aldığını söyler: “Kezâlik tiyatro oyunlarında bir fâcia yâhûd bir komedyâ telîf olunmak istenildiği hâlde dahi bu kabîlden bazı nizâm ve tertîbe riâyet olunmak iktizâ eder” (İ.B. s.44). Daha sonra bir trajedi ya da komedide bulunması gereken dört tertip kuralı önce Fransızca isimleriyle sonra da Türkçe karşılıklarıyla verilir. Bunlar; Exposition (Bast-ı Makal veya Medhal-i Kelâm); Noeud (Akd); Peripetie (Hâtîme) ve Denouement (Netîce).

Mebâni'l-İnşâ'nın da “Rivâyet” bahsinde hikayenin tertibi için buna benzer bir sıralama yapılmıştır. Siyâk-ı İfâde

“Exposition”, Sebku Rabtu “Noeud”, Netîce ise “Denouement”tir.¹

Mebâni'l-İnşâ'da sözün fesâhati akla, kalbe ve irâdeye etki etmesi bakımından üçe ayrılmıştır. Kalbe tesir eden sanat-ı tehyîc, iradeye tesir eden sanat-ı cezb ve akla tesir eden de sanat-ı ta'îm olarak sıralanmıştır (M.İ. s.73/121). İlm-i Belâgat'te de buna benzer bir tasnifle, bir sözün ya da bahsin muhatabı etkilemesi için üç özelliği olduğu söylenmiştir. Birincisi olayların anlatımıdır ve bu hayal gücüne hitap eder, ikincisi hevesleri tahrik edip kalbe hitap eder ve üçüncüsü ise öne sürülen bir iddianın ispatı içindir ve akla hitap eder (İ.B. s.8).

3.2. İki Eser Arasındaki Farklı Hususlar

İlm-i Belâgat ve Mebâni'l-İnşâ arasındaki farklılıklar, benzerliklere oranla çok daha fazladır. Bu iki eserin hacimleri, genel yapıları, konu tasnifleri, içerikleri, kullandıkları kaynaklar, konuları ele alışları vb. husular yönüyle farklılık arz eder.

3.2.1. Sayfa Sayıları: Öncelikle iki eser sayfa sayıları bakımından karşılaştırılırsa; Münif Paşa'nın İlm-i Belâgat'inin Süleyman Paşa'nın Mebâni'l-İnşâ'sına göre oldukça küçük bir risale olduğu görülür. İlm-i Belâgat 68 sayfa; Mebâni'l-İnşâ ise iki ciltten oluşur

¹ Kazım Yetiş, Mebâni'l-İnşâ'nın “Rivâyet” bahsini, Emile Lefranc'ın eserindeki bir bölümün Türkçe'ye aktarımı olarak değerlendirir. Emile Lefranc'ın “Narration” diye bahsettiği “Rivâyet”tir. Yetiş, Türkçe'ye çevrilen bu kelimelerin, edebî terim olma olasılıklarının zor olduğunu söyler. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yetiş, 2006, a.g.e. s.170-171.

ve 290 sayfadır. *İlm-i Belâgat*'in sayfa sayısının az oluşu son kısmının eksik olmasıyla da açıklanabilir. İki eserin sayfa sayısı bakımından karşılaştırılmasının sebebi, eserlerin hacimlerinin anlatılan konuya ve verilen örneklere de yansımasyandır. Hacimli bir eser daha fazla bilgi ve örnek içerirken, küçük ve eksik bir eser az bilgi ve örneğe sahiptir.

3.2.2. Giriş Bölümleri: *İlm-i Belâgat*'te, yukarıdaki tabloda yer alan dört bölümden (Tasavvur, Tertîb, Beyân, Fiil) önce, Münif Paşa eserine doğrudan belâgatın öneminden bahsederek giriş yapar. Belâgatın edebiyattan daha mükemmel olduğunu ve o dönemde her alanda ilerlemeler yaşandığı gibi belâgat ilminin de geliştiğini söyler. Bu iki hazırlık cümlesinden sonra “Fenn-i Belâgatın Tarîf ve Taksîmi Beyânındadır” başlığı altında belâgat ilminin tanımını yapıp, bölümlerini verir (İ.B. s.1). Genel olarak belâgatın tanımı ve ne amaçla kullanıldığı, hitabet türleri gibi bilgiler yer alır. Ancak eserin tamamı yukarıdaki tabloda belirtilen dört başlık üzerine kuruludur ve bunlar da kendi içerisinde altbaşlıklara ayrılmıştır. Retoriğin genel bölümleri arasında sayılan “Fiil (Action)” bölümü notlarda eksiktir.

Mebâni'l-İnşâ ise hacimli bir eser olduğu için bölümleri *İlm-i Belâgat*'e göre daha fazladır ve karışıktır. Çok fazla ana başlık ve altbaşlıklar içerir. Eserin birinci cildinin

girişinde “Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şâhâne Münşeat Hâcesi Miralay Süleymân Beyin Eseridir” ibaresi yer almaktadır. Bu ibareden hemen sonra bir dibace gelir. Önsöz niteliğindeki bu bölümde Süleyman Paşa “Fenn-i Kitâbet” (Kitabet İlimi) konusunda Arap, Fars ve Efrenciyye (Frenk, Avrupalı) dillerinin çalışmaları olduğunu ancak Osmanlı dili üzerine bu konuda önceki edebiyatçıların bir eser vermediğini belirtir. Edebiyatımızda bu bölümün yani kitabet ilminin “meskütü'n-anh” (hakkında konuşulmamış) bırakıldığını söyleyip böyle bir eserin bu ihtiyacı gidermek amacıyla yazıldığını dile getirir. Hemen ardından eserini oluştururken yararlandığı kaynakları sıralar. Bu kaynaklar arasında Arapça *Meselû's-Sâ'ir* ve *İzâhü'l-Ma'ânî*, Farsça *Menâzirü'l-İnşâ* ve Emil Lefrank'ın Fransızca *Littérature* adlı eserini sayar. Bunun dışında ismini belirtmeksizin çeşitli eserlerden de yararlanarak *Mebâni'l-İnşâ* isimli bu kitabı oluşturduğunu ve Hüseyin Avni Paşa'ya takdim ettiğini söyler. Dibace bölümünün sonunda da eseri okuyanlardan hatalarını düzeltmelerini ve kendisini mazur görmelerini temenni edip, asıl maksadının bu alanda bir çığır açmak olduğunu belirtir. “... asıl maksad-ı âcizânem şu vâdide bir çığır açmak olduğundan artık ikmâl-i nekâyisini ashâb-ı bizâ'anın tehzîz-i hâme-i edîbânesine terk ve ihâle eylerim” (M.İ. s.2/64).

Münif Paşa'nın eserinde bir dibace bölümü yoktur. Bu sebeple bu eserin niçin yazıldığı,

kaynaklarının neler olduğu gibi bilgilere ancak eserin ilerleyen bölümlerinde, konu anlatımları ve örneklerden yola çıkarak nispeten ulaşılabilir. Münif Paşa daha çok Yunan, Latin ve Fransız müelliflerin eserlerini kaynak olarak kullanmıştır. Özellikle Aristo ve onun *Retorik* adlı kitabı temel kaynak olmak üzere Sokrates, Cicero, Fenelon, Voltaire, Volney gibi yazarların eserleri ve görüşlerinden de yararlanmıştır.

3.2.3. Konuların Tasnifi: Her iki eserin konu tasnifine bakılırsa, Münif Paşa'nın eserinin klâsik belâgat tasnifini hiç yansıtmadığı görülür. Tasavvur, Tertip, Beyan ve Fiil tamamen Batı retorğine ait bir sınıflandırmadır. Süleyman Paşa'nın eserinin de tasnif olarak klasik belâgate bağlı olmadığı ortadadır ancak bu başlıkların altında klâsik anlayışın izlerine de önemli ölçüde rastlanır. Üçüncü bölüm “Şerâit-i Kelâm” bahsi klâsik belâgate aittir. Dördüncü bölüm “Hakikat ve Mecâz” eski belâgatin “Beyân” bölümü (Yetiş 2006: 167); birinci cildin sonları ve ikinci cildin neredeyse tamamı edebî sanatlara ayrıldığı için de bu kısmı da klâsik anlayışın “Bedî” bölümü olarak nitelendirmek mümkündür.

3.2.4. Muhteva: *İlm-i Belâgat*'te mukaddime hakkında genel bilgiler verilir ancak bölümlere ayrılmaz. Hatibin gerektiği zaman mukaddimeyi uzatabileceği, gerek görmediği yerde de kısa tutabileceği söylenir (İ.B. s.46). *Mebâni'l-İnşâ*'da ise

mukaddime genel olarak açıklandığı gibi bölümlerine de ayrılmıştır: Mukaddime-i Âdiyye, Mukaddime-i Hâdi'a, Mukaddime-i Muhteşeme ve Mukaddime-i Müheyycice bölümleri tek tek ele alınıp her birine örnekler verilir (M.İ. s.88-96/130-135). *Mebâni'l-İnşâ*'daki “Sûret-i İfade” bölümü ise *İlm-i Belâgat*'te yoktur. *İlm-i Belâgat*'teki “Takviyyet ve Te'yîd (Confirmation)” bölümü sadece isim olarak geçer, herhangi bir tanım ya da açıklama yoktur. *İlm-i Belâgat*'te “Hâtîme” kısmı açıklanıp, üç bölüme ayrılırken; *Mebâni'l-İnşâ*'da “Netîce” kısmı çok kısa anlatılmıştır. *İlm-i Belâgat*'te “Hâtîme” çeşitleri olarak hepsi Fransızca olan Conclusion, Recapitulation, Péroration verilmiştir (İ.B. s.49).

Mebâni'l-İnşâ'nın beşinci bölümü “Fesâhat ve Belâgat ve İlm-i Kelâm” dır. Ancak bu başlık altında da eserin tamamında da doğrudan belâgat tanımı yer almaz. Daha çok fesâhat üzerinden belâgat anlatılmaya çalışılır: “belki fesâhat demek muhâtabı iknâ ve ilhâm ve ihsâs demektir” diyen Süleyman Paşa sadece sözde değil, sessizlikte, harekette ve bakışta bile fesâhat olabileceğini söyler. Ancak burada sadece fesâhati söz ile ilişkisi bağlamında ele alır. Sözün fesahatini akla, kalbe ve iradeye tesir eden bir kuvvet olarak görür. Kalbe tesir eden sanat-ı tehyîc (heyecanlandırma sanatı), iradeye tesir eden sanat-ı cezb (cezbetme sanatı) ve akla tesir eden de sanat-ı ta'lim (öğretme sanatı-kurallar ve

kıyaslar) olarak sıralanır ve bunların toplamına sanat-ı iknâ ya da fesâhat denilir (M.İ. s.73/121).

Münif Paşa'nın eserinde ise "Fesâhat" terimi yer almaz. Klâsik belâgat kitaplarında yer alan bu husus Münif Paşa'da farklı terimlerle anlatılmıştır. Süleyman Paşa ikna etme sanatı olarak fesâhati (dolaylı yoldan belâgat) kabul ederken, Münif Paşa hemen eserinin girişinde belâgatin tanımı yapar ve onu ikna sanatı olarak nitelendirir. Belâgati çeşitli amaçlar için kullanılan bir vasıta olarak tanımlar: "*o vasıta dahi mevzû-ı bahsimiz olan ilm-i belâgat yâhûd (fenn-i iknâdır)*" Hatta Fransızların bu ikna fennine yani belâgate "L'art De Convaincre" dediğini belirtir (İ.B. s.1-2).

İlm-i Belâgat'te anlatılan konularla ilgili örnekler fazla değildir ve bu örneklerin büyük bir kısmı Batı kaynaklı olup nesirdir. Nazım örnekleri yok denecek kadar azdır. Bütün kitapta toplam 10 beyit vardır. Verilen örnek metinlerin sayısının az olmasına rağmen özellikle nesir örnekleri bazen konu anlatımından da uzundur. *Telemak*'taki bir mağaranın tarifi (İ.B. s.10-11) ya da *Tedmür Harabeleri*'nin tarifi (İ.B.

s.13-14) bölümleri eserin toplam hacmine oranla fazladır.

Mebâni'l-İnşâ'da ise verilen her tanıma ve anlatılan her konuya uygun bolca örnekler verilmiştir. Bazen çok kısa bir açıklama yapıp, üst üste 5-6 örnek verilmiştir. Genel anlamda bu eserde de nesir örnekler fazla olmasına rağmen, şiir örnekleri de büyük orandadır. Her iki eserin de nesir kısmını uzatıp, nazmı ikinci plana atması belâgat için bir yeniliktir. Çünkü o güne kadarki belâgate dair eserlerde nazım örnekleri daha fazladır.

İlm-i Belâgat'ta kıyasın genel bir tanımı yapılmadan doğrudan bölümleri verilmiş ve istidlâl için ön koşul olduğu söylenmiştir. *Mebâni'l-İnşâ*'da ise kıyas için bir tanım yapılmıştır: "*Hatîbin hakîkâti isbât için isnât etdiği noktalara kıyâs ve delîl denir*" (M.İ. s.75/122).

Münif Paşa kıyas türlerini sıralarken farklı bir tasnife yer vermiştir. Hem kıyas, hem misal hem de burhan terimlerini aynı konuyu anlatırken kullanmıştır. Süleyman Paşa'nın kıyas tasnifi ise klasik mantıktaki tasnife daha yakındır.

Tablo 4: *İlm-i Belâgat ve Mebâni'l-İnşâ'da Yer Alan Terimlerin Fransızca Karşılıkları*

İlm-i Belâgat'teki Bazı Terimler ve Fransızca Karşılıkları		Mebâni'l-İnşâ'daki Bazı Terimler ve Fransızca Karşılıkları	
Fenn-i İkna	L'art De Convaincre	Kelâm	Style
Nutk-ı Tezkire	Deliberatif	Havâss-ı Umûmiyye	Qualités Générales
Hitâbet-i İsbâtiyye	Demonstratif	Havâss-ı Hususiyye	Qualités Particuliére
Tasavvur	İnvention	Vuzuh	Clarté
Tertîb	Disposition	Hâliset	Pureté
Beyân	Élocution	Husûsiyet-i Kelâm	Propriété
Bast-ı Makal	Exposition	İnsicâm	Harmonie
Akd	Noeud	Kelâm-ı Basit	Du Style Simple
Hâtîme	Conclusion	Kelâm-ı Mutedil	Du Style Tempéré
Tekrâr-ı Telhis	Recapitulation	Kelâm-ı Âli	Du Style Sublime
Mukaddime	Exorde	Şiddet	Énergie
Cerh ve İbtâl	Réfutation	Hiddet	Véhémence

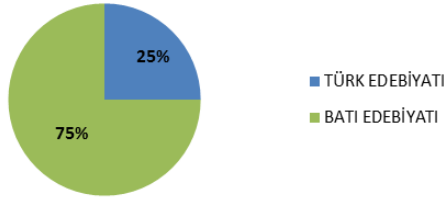
İlm-i Belâgat'te Batılı kaynaklardan aktarılan terimlerin hem Türkçe karşılıkları verilmiş hem de çoğunun Fransızcası, Latin harfleriyle ve kırmızı mürekkeple yazılmıştır. *Mebâni'l-İnşâ*'da ise Batılı kaynaklardan alıntılanan hiçbir terimin yabancı dildeki karşılığı verilmemiştir. Süleyman Paşa'nın Emile Lefranc'ın eserlerinden alıntılacağı terimler, bu iki müellifin eserlerinin mukayesesıyla ortaya çıkar.¹ Aşağıdaki tabloda *İlm-i Belâgat*'te ve *Mebâni'l-İnşâ*'da yer alan bazı terimler ve bunların batılı kaynaklardaki karşılıkları gösterilmiştir.

3.2.5. Yararlanılan Kaynaklar: *İlm-i Belâgat* ve *Mebâni'l-İnşâ*'nın kaynakları da birbirinden oldukça farklıdır. *İlm-i Belâgat*'in kaynaklarının çoğu Batı'ya aittir. Süleyman Paşa'nın *Mebâni'l-İnşâ*'sı “edebiyat nazariyesi sahasında Batı'ya açılan ilk kitap” (Yetiş 2006:162) olsa da Münif Paşa kadar Batı'yı yansıtmaz. Hatta yalnızca, iki ciltlik bu eserin ilk cildinin bazı hususları Batı edebiyatından alınmıştır. İkinci cilt ise tamamen eski belâgat anlayışla kaleme alınmıştır. Bu bağlamda *Mebâni'l-İnşâ* hem Doğu belâgati hem de Batı retoriğinin senteziyken; *İlm-i Belâgat* ise tam anlamıyla Batı retoriğini yansıtan bir eserdir.

Bu iki eserin konu anlatımlarından ziyade verdikleri nazım veya nesir örneklerine bakarak da kaynakları hakkında fikir sahibi olabiliriz. Münif Paşa, *İlm-i Belâgat*'te Türk

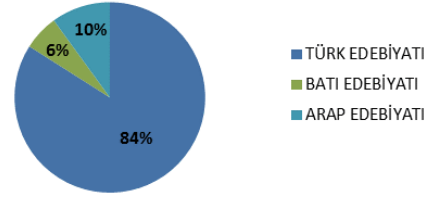
¹ *Mebâni'l-İnşâ*'daki terimlerin, Emile Lefranc'ın *Litterature* adlı eserindeki terimlerle benzerliği konusuna Kazım Yetiş dikkat çeker. *Mebâni'l-İnşâ* ile ilgili yukarıdaki tablo oluşturulurken de Yetiş'in çalışmasından yararlanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yetiş, 2006, a.g.e. s. 164-167.

edebiyatından sadece Nâbî, Fuzûlî ve Nâmîk Kemal'e ait metin örnekleri vermiş; diğer tüm örnekleri Batı müelliflerinden almıştır. Bu müellifler; Aristoteles, Sokrates, Racine, Cicero, Volney, Jean Jacques Rousseau, François Fénelon, Quintilianus, Pierre Corneille, Montesquieu'dur. Süleyman Paşa ise *Mebâni'l-İnşâ*'da her ne kadar tasniflerde ve tanımlarda Emile Lefranc'tan istifade etse de, verdiği örneklerin büyük çoğunluğu Türk edebiyatındandır. Süleyman Paşa ve Münif Paşa'nın hangi edebiyattan ne ölçüde yararlandıklarının yüzdeleri, eserlerinde verdikleri örneklerden hareketle aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:²

Şekil 1. İlm-i Belâgat'in kaynak kullanım yüzdesi

² *Mebâni'l-İnşâ* için yalnızca birinci cildin yüzdeler tablosu çıkarılmıştır. Çünkü Batı'dan yararlanılan kısımlar ilk cilttedir ve ikinci ciltte sadece Türk edebiyatından örnekler yer almaktadır.

Şekil 2. Mebâni'l-İnşâ'nın kaynak kullanım yüzdesi

Tüm bu karşılaştırmalar, benzerlik ve farklılık gibi hususlardan elde edilen sonuçlar şu şekilde listelenebilir:

1. Tanzimat'tan sonra yazılan bu iki eser, klâsik belâgat anlayışındaki değişimi yansıtan ilk kitaplardır. Her iki kitap da yeni bir edebî anlayışa kapı araladıkları için bu alanda öncü olarak kabul edilebilirler. Nitekim, Batı retoriğindeki pek çok konu bu iki eserle birlikte Türk edebiyatı nazariyesine kazandırılır (Yetiş 1992: 385).

2. Bu eserler okullarda okutulmak üzere kaleme alınmış olup, ders notları şeklindedir. Yani salt belâgat kitabı özelliği yansıtmak gibi bir amaçları yoktur.

3. Bunları klâsik belâgat kitaplarından farklı kılan en büyük özellikleri, doğrudan Meânî, Beyân ve Bedî bölümlerine ayrılmamış olmalarıdır. Konu tertipleri dağınıktır ve Batı'dan alıntılanan

terimlerin Türkçe karşılıkları ve anlamları tam anlamıyla oturmamıştır.

4. Mebâni'l-İnşâ'nın "İlm-i Kelâm" bahsinde anlatılanlar, Batı retoriğinin ve dolayısıyla İlm-i Belâgat'in "Tasavvur, Tertib, Beyân ve Fiil" bölümleridir.

5. Konu anlatımlarından sonra verilen bazı örnekler birebir aynıdır. Örneğin Telemak'taki bir mağarının tarifi her iki eserde de vardır. Hatta Telemak'tan alınan bu bölümde tercüme farklarının dışında giriş ve bitiş bölümleri de aynıdır.

6. Her iki eserde de ortak olarak bahsedilen tek şair Nâbî'dir. İlm-i Belâgat'te zaten çok az olan nazım örneklerinin birkaçı Nâbî'ye aittir. Mebâni'l-İnşâ'da ise en çok Nefî'den nazım örnekleri verilse de Nâbî'den alınan beyitlerin sayısı da fazladır.

7. Klâsik mantığa ait bazı hususlar da ortaktır. Bir ikna vasıtası olarak görülen kıyas için iki müellifin de birbirine benzer tasnifler yaptığı görülür. Ancak Mebâni'l-İnşâ'daki tasnif klâsik matığa daha yakındır.

8. Yine mantıkla ilgili olan kübrâ, suğrâ ve netîce bahisleri her iki eserde de tanımlanır ve bunlara örnekler verilir.

9. İlm-i Belâgat'in ikinci bölümü olarak verilen "Tertîb" bahsiyle Mebâni'l-İnşâ'daki "Hüsn-i Tertîb" büyük ölçüde aynıdır. Bu bölümlerin hem konu

anlatımları hem de metin örnekleri de birbirine çok yakındır.

10. Akla, kalbe ve iradeye etki etmesi bakımından ele alınan sözün fesâhati bahisleri de yine bu iki kitapta benzer olarak işlenmiş konulardandır.

11. İki eser arasındaki en belirgin farklılık sayfa sayılarıdır. İlm-i Belâgat 68 sayfa; Mebâni'l-İnşâ ise iki ciltten oluşur ve 290 sayfadır.

12. İlm-i Belâgat'in giriş bölümünde belâgatin tanımı ve ne amaçla kullanıldığı gibi bilgiler yer alırken, Mebâni'l-İnşâ'da bir dibaceyle giriş yapılır ve ilk konu "İlm-i İnşâ"ya ayrılmıştır. Mebâni'l-İnşâ'daki dibaceden eserin kaynakları hakkında bilgi edinilebilir ancak İlm-i Belâgat'te verilen örnekler vasıtasıyla kullanılan kaynaklar anlaşılır.

13. Konu tasnifi bakımından İlm-i Belâgat'te klâsik belâgat tasnifine ait hiçbir ize rastlanmaz. Mebâni'l-İnşâ'da ise doğrudan klâsik tasnife ait bölümler verilmesede, eserin içeriğinden eski anlayışa bağlı olan yerler görülebilir. Hatta ikinci cilt tamamen klâsik belâgatin bedî bölümüdür.

14. İki eserin içeriğinde de pek çok farklı hususlar vardır. Mukaddime için yapılan tasnifler ya da tanımlar farklıdır. Bunun dışında Mebâni'l-İnşâ'da belâgatin tanımı fesâhatle birlikte yapılmış ve fesâhat ikna

olarak ele alınmıştır. *İlm-i Belâgat*'te ise fesahat tanımı yapılmamakla birlikte, belâgat için ikna bilimi denilmiştir.

15. *Mebâni'l-İnşâ*'da verilen örnekler *İlm-i Belâgat*'e göre çok fazladır. Bu durum iki eserin hacimlerinin farklı olmasıyla da açıklanabilir.

16. *İlm-i Belâgat*'te Batılı kaynaklardan aktarılan terimlerin hem Türkçe karşılıkları verilmiş hem de çoğunun Fransızcası, Latin harfleriyle ve kırmızı mürekkeple yazılmıştır. *Mebâni'l-İnşâ*'da ise Batılı kaynaklardan alıntılanan hiçbir terimin yabancı dildeki karşılığı verilmemiştir. Ayrıca *Mebâni'l-İnşâ*'nın hiçbir yerinde Latin harfli bir kelime yer almaz.

17. *İlm-i Belâgat*'in kaynaklarının büyük çoğunluğu Batı'ya aitken, *Mebâni'l-İnşâ*'da Arap, Fars ve Batı kaynaklarının dışında çok büyük oranda Türk edebiyatından da istifade edilmiştir.

Sonuç

Karşılaştırılan bu iki eserle birlikte, Tanzimat'tan sonra Türk edebiyatında belâgat sahasında eser veren müelliflerin yavaş yavaş Batı edebiyatına yöneldikleri görülür. Bu yönelme yalnızca belâgatle sınırlı kalmayıp edebiyatın ve genel olarak toplumsal hayatın her alanına yansır. O güne kadar Türk nazariyesine kaynaklık

eden Arap belâgatine dair eserler etkisini yitirmeye başlar. Bu sebeple Türkçe belâgat kitaplarına ihtiyaç duyulur ve çeşitli anlayışlar etrafında teori arayışlarına girilir.

Süleyman Paşa'nın *Mebâni'l-İnşâ* ve Münif Paşa'nın *İlm-i Belâgat-La Rhétorique* adlı eserleri dönemin edebiyat anlayışındaki değişimi ve özellikle belâgat çalışmalarındaki farklılaşmayı önemli ölçüde gösterirler. Bu iki kitabın, bu sahadaki ilk örnekler olması sebebiyle derli toplu tasnifleri yoktur. Ancak, kendilerinden sonra bu alanda yazılan kitaplara büyük ölçüde etki ettikleri için Türk edebiyatı nazariyat çalışmaları arasında müstesna bir yere sahiptirler.

KAYNAKÇA

ALTINÖRS, Atakan (2000). *Dil Felsefesi Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınevi.

BENZER, Nazife (2016). *Mebâni'l-İnşâ-Cild-i Sâni*. Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.

BİLGEGİL, Kaya (1980). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

BUDAK, Ali (2014). *Osmanlı Modernleşmesi Gazetecilik ve Edebiyat*. İstanbul: Bilge Kültür Yayınevi.

KARATAŞ, Turan (2001). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Avcı Yayınları.

KESTELLİ Raif Necdet (2000). **Resimli Türkçe Kamus**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KORKMAZ, Zeynep (1992). **Gramer Terimleri Sözlüğü**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Münif Paşa. **İlm-i Belâgat-La Rhétorique**. Belediye Kütüphanesi. Muallim Cevdet Kitapları. No. 219. vr. 32.

OLGUN, Tahir (1994). **Edebiyat Lügatı**. Haz. Kemâl Edib Kürkçüoğlu. İstanbul: Enderun Kitabevi.

ORAK YILMAZ, Kadriye (2011). **“Belagatin Felsefi Temeli Mantık”**. Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu, Çukurova Üniversitesi, Adana.

PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali (1996). **Edebiyat Sözlüğü**. İstanbul: Özgür Yayınları.

SARAÇ, M. A. Yekta (2001). **Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat**. İstanbul: Bilimevi Yayınları.

YETİŞ, Kazım (1992). **“Belâgat”**. İslâm Ansiklopedisi. C.5. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 384-387.

YETİŞ, Kâzım (1996). **Talim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasında Getirdiği Yenilikler**. Ankara: AKM Yayınları.

YETİŞ, Kazım (2006). **Belâgattan Retoriğe**. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

YILDIZ, Fatma (2016). **Mebâni'l-İnşâ-Cild-i Evvel**. Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.